

Gladiátor měl někdy větší šanci přežít než císař

Běžný občan Říma nemohl ve své době dosáhnout
v podstatě ničeho. Stát se gladiátorem byla podle historika
Jiřího Kouřila cesta, jak to změnit

JINDŘIŠKA BLÁHOVÁ / FOTO MILAN JAROŠ

V

e svém univerzitním kurzu o antice prý připravujete studentům jídlo, které dostávali gladiátoři. Co jim vaříte?

Vařival jsem, hlavně před covidem, ale už to nestíhám. Vařil jsem ječnou kaši, která byla základem jídelníčku gladiátora, a pak spartskou polévku.

Co to je?

Hlavní jídlo Spartanů. Prasečí krev, která se míchala s octem, aby se nesrazila, a pak s vývarem z prasečích nožek. Podávala se s chlebem.

Bylo povinné to jíst, aby studenti dostali zápočet?

Samozřejmě to bylo zcela dobrovolné. Ochutnal to ale málokdo, když zjistil, z čeho to je.

Ani jedno nezní zrovna jako delikatesa. Beru to tak, že nutričně výživná a zároveň asi levná ječná kaše byla základem jídelníčku gladiátorů, aby posílili. Gladiátoři jsou přitom zobrazováni jako vytesaní svalovci. Podle historiků ale většina z nich, byť byli fit, byla i trochu při těle. Obzvlášť kolem břicha, protože to pro ně bylo bezpečnější kvůli povrchovým zraněním.

Gladiátoři nebyli svalnatí Adonisové. Vytesaní, šlachovitější byli retairové, kteří bojovali s vlečením do půli těla. Museli být rychlejší, obratnější. Právě tenhle typ bojovníků nejvíc

hrdlo“ a právě pohyb nahoru naznačoval pohyb nože. Dnes je však gesto palce nahoru tak pozitivní signál, že by držení se reality ve filmech mátl. Druhý nesmysl je, že bojoval každý s každým a všichni pak se zvířaty. Se zvířaty bojovali jen bestiariové. Římané to měli přesně vymezené. V aréně se objevovalo třeba šest sedm ustálených typů. Občas se objevil nějaký nový, protože Římané experimentovali. Dobří gladiátoři také nebojovali ve skupinách. To bylo určené začátečníkům nebo horším zápasníkům. Skvělí gladiátoři vždy zápasili jeden na jednoho.

Kdo přicházel s inovacemi?

Snažili se celkově hry inovovat. S novým nápadem mohl přijít organizátor v aréně. Nikde není zmíněno, že by někdo konkrétně vyvíjel nové typy gladiátorů. Často se objevovaly pro pobavení – jako andabates, který bojoval naslepo proti jinému, stejně znevýhodněnému gladiátorovi. Jedna část her byla vždy pro zábavu. V aréně se objevili trpaslíci nebo někdo tak bral souboje žen. Publikum je vnímalo ironicky.

Dají se některé gladiátorské zápasy přirovnat třeba k wrestlingu? Byly více inscenované? Měly scénář?

Souboje gladiátorů byly skutečné souboje. Gladiátoři trénovali útoky, obranu, ale kdyby v aréně jen předváděli, co natrénovali, diváci by to nepřijali. Inscenovaly se i zábavné segmenty her, kdy diváci věděli, že nejde o předvedení virtus – odvahy, jedné z hlavních římských ctností, které očekávali u gladiátorů. U nich chtěli vidět krev, když už ne smrt. Inscenované byly i popravy. Často hodně drsné včetně ukřižování, roztrhání zvěří či upálení. Pokud měli odsouzení na smrt shořet, byli oblečeni do tuniky, jež sama vzplála, když se přiblížili k ohni. Museli hrát svou roli. Nevíme přesně, jestli si mysleli, že přežijí, pokud v ní budou dobří. Ale na devadesát devět procent neměli šanci. Věděli, že jsou jen zrnkem písku. Prostě byli v aréně a kolem nich se děly věci, které nemohli ovlivnit.

Zmínil jste ženy. Víme, kolik bylo gladiátorek?

Gladiátorky jsou vzácné, i když tam byly a vystupovaly třeba jako amazonky. Někteří císaři gladiátorky zcela odmítali, zakázali jejich vystupování, protože nezosobňovaly zmíněnou

Gladiátoři nejezdili jako žokejové na osedlaných nosorožcích. Ti nejlepší byli celebritami s fankluby.

imponoval patricijským Římankám, které s nimi měly romáňky. Ale ostatní gladiátoři byli v naprosté většině takoví dnešní siláci. Nejen kvůli krvácivosti, ale také aby unesli zbroj.

Sázky, svoboda – nebo smrt

Představu o gladiátorech, jejich životě a starověkém Římě lidé často získávají z filmů. Kina právě hrají pokračování snímku *Gladiátor* režiséra Ridleyho Scotta. Jaký největší mýtus o gladiátorech filmy šíří?

Největší, ale vlastně pochopitelný mýtus, je gesto palcem, které v aréně rozhodovalo o životě a smrti gladiátora. Téměř jistě to bylo naopak, než se dnes používá. Palec dolů znamenal život, palec nahoru smrt. Lidé v aréně křičeli „prořízni mu

virtus. Mnozí kritizovali i zvuky, jež vydávaly, když bojovaly naplno – jako se třeba dnes kritizuje hekání při ženském tenise. V době, kterou zachycuje *Gladiátor II*, to nijak vymezené nebylo. Nikdy však nebojovaly proti mužům.

Ke gladiátorským hrám se vytvářely také programy s informacemi, co se bude kdy v aréně dít. Jak takový program zpravidla vypadal?

Na poledne byly většinou naplánované popravy. Někteří diváci u nich i obědvali. Naopak některé elity na popravy odcházely a vracely se na gladiátorské souboje. Program pak většinou vrcholil souboji těch nejlepších. Jeho součástí byla rovněž společná večere gladiátorů, kde se najedli dosyta,

JIŘÍ KOUŘIL (38)

Vystudoval dějiny starověku a klasickou archeologii na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity, kinantropologii na tamní Fakultě sportovních studií a magisterský program na Peloponéské univerzitě. Působí na Fakultě tělesné výchovy a sportu Univerzity Karlovy a Vysoké škole polytechnické v Jihlavě. Byl členem České olympijské akademie. Sedmým rokem vede expedice po stopách tažení Alexandra Velikého na FF MU, kde také vyučoval klasické i praktické předměty vztahující se mimo jiné ke gladiátorům.

a to i jídel, která normálně nedostávali. Hlavním důvodem konání večere ale bylo sázení. Gladiátoři měli na krku tabulku s jakýmsi zápasnickým životopisem, počtem vítězství a porážek. Římané mezi nimi mohli chodit a zjišťovat, kdo vypadá dobře a na koho je dobré si vsadit. Sázení byl do slova sociálně patologický jev. Sázel se na vše – vozataje, atletické zápasy, kostky. Sázel i císaři. Byla to droga. Ovidius píše, že mladé muže táhly do arény dvě věci. Možnost seznámit se s mladou ženou a možnost rychlého vsazení. A rychlé výhry či prohry.

Z těch, kdo sázky prohráli, se pak obratem mohli stát gladiátoři, protože neměli jinou cestu na zaplacení dluhů. Takže to byl takový prakticky uzavřený ekosystém.

Je to tak. Gladiátoři se nejdříve rekrutovali ze zajatců, otroků nebo odsouzcenců. Ale postupem času mezi nimi přibývali svobodní lidé. A jedna z těch částí skupin byli právě dlužníci.

Proč vlastně bylo sázení v Římě tak rozšířené, že mluvíte o patologii?

Mnozí jednoduše viděli možnost výdělku. Dluhy však nebyly jediným důvodem, proč se svobodní stávali gladiátory. Na jednu stranu byli gladiátoři spodina. Na druhou se z některých stávaly hvězdy, jež znal jménem celý Řím. Mnoho lidí opájela vidina slávy. Vykořenění či chudí měli přes gladiátorství jakousi možnost vzestupu. Dnes takoví lidé například vstupují do francouzské cizinecké legie. Obyčejný, chudý Říman nemohl normálně dosáhnout v podstatě ničeho a tohle byla cesta, jak to změnit.

Gladiátoři byli sice dno společnosti, ale jejich krev prý byla považována za lék.

V Římě existovaly různé druhy medicíny. Vedle té klasické i prostředky černé apatyky či pověry. Mohlo se třeba používat spálené štěně či mozek zemřelého dítěte. Věřilo se, že krev gladiátorů je léčivá. Nejčastěji se jí léčila padoucnice. Gladiátorovi nejspíš někdo zaplatil, a když mu tekla krev, k ráně se nemocný přisál. Mohlo se to dít ve kdekjakém amfiteátru, ale také v gladiátorské škole.

Kolem gladiátorských zápasů existoval systém jako kolem sportu – programy, sázky, fandění. Ide je považovat za sport?

Sport, jak ho vnímáme dnes, neexistoval. Řekové používali termín soupeření. Slovo sport vzniklo z latiny až ve středověku. Římané používali výraz hry. My si představíme sport jako fyzickou aktivitu, pro ně hry celkově reflektovaly kondiční schopnosti, často válečné. Gladiátoři měli blízko k vojenství, byť Římané je do armády moc nechtěli. Označovali je za „hnusnou pomoc“. Někteří řečtí atleti byli nejlepšími válečníky. Pozdější profesionální atleti už ale byli v tomhle ohledu neužiteční.

I když to sport nebyl, gladiátoři jako sportovci trénovali. Většinou dvoufázově, měli speciální stravu, lékařskou péči...

Ano, dělali to, co dělají profesionální atleti – spali, jedli, trénovali. Bylo to jejich zaměstnání. Někteří za to dostávali pohádkově zapláceno. Svobodní měli uzavřenou smlouvu a měli víc peněz z vítězství i zápasu. V učebnicích sportu se to někdy jako sport bere. Je tam vítěz, poražený. Ale je to složitější.

Kdy mohli získat svobodu? Někde se uvádí, že po třech letech, pokud je přežili.

Záleží na době a případ od případu. Jak svobodní, tak otroci museli každopádně přísahat věrnost majiteli a že se nechají kdykoli zabít, když jim to rozkáže. Pokud byl nějaký otrok přijatý do arény, půl roku byl začátečník. Trénoval, nezápasil. Když přežil první zápas, stával se veteránem. A mohl si vybojovat různé svobody. Nebylo to nicméně nijak snadné, i když časem jednodušší. Ale protože gladiátor bojoval primárně pro výdělek majitele, nebylo pro majitele úplně výhodné, aby se po pár letech osvobodil. Zrovna když byl na vrcholu. Čím lepší gladiátor, tím draž se pronajímал. Symbolický dřevěný meč, který znamenal svobodu, dostávali opravdu zadlouho. Když už stárnuli. Pak je zase majitel mohl využít jako trenéry. Na velkých hrách mohl udělit vítěznému gladiátorovi svobodu císař.

Papiňák na export. Cirky i amfiteátry se stavěly po celé římské říši – ve Velké Británii, Švýcarsku, Německu. (Římské Koloseum ve filmu *Gladiátor II*)

Ve filmech je téměř každý boj ukázaný jako na život a na smrt. Vy popisujete jinou realitu. Jedna statistika říká, že v určitý moment bylo bezpečnější být v Římě gladiátorem než císařem. Že gladiátor měl větší šanci přežít. Údajně deset ku jedné. Zatímco císaři byli v mocenských bojích vražděni rychle jeden za druhým.

Vedly se například statistiky o počtu zápasů, ale s přesností šanci na úmrtí říct neumím. Gladiátor byl nicméně investice. Za smrt vrcholného gladiátora musel organizátor zaplatit obrovské odškodné. To se mu také nechtělo. A organizátor, nebyl-li přítomný císař či vysoký úředník, měl poslední slovo, co se ukáže palcem. Byla v tom jistá úměra – čím víc zápasů přežil, tím větší měl šanci, že přežije také další zápas. I když prohraje, protože jeho cena stoupala. U obecnějších gladiátorů byla úmrtnost pravděpodobně docela velká. Začátečníci se využívali pro zápasy ve skupinách nebo inscenace námořních bitev, kde byly zapojeny tisíce mužů a umíralo se ve velkém. Jezero, kde se bitva odehrála, často ještě obklopilo vojsko, jež gladiátory, kteří by chtěli vylézt na břeh, zabíjelo. Někteří historici uvádějí, že byli ve vodě někdy i aligátoři a gladiátor si mohl rozmyslet, jestli zkusí štěstí s nimi, nebo v bitvě. To však není doložené.

Ridley Scott do vody v Koloseu ve svém filmu pustil žraloky...

To je totální nesmysl. Dopravit žraloky, napustit do amfiteátru slanou vodu... Byť se vedou spory, zda se dalo Koloseum zaplavit vodou. Vyloučeno to technicky není, ale častěji se námořní bitvy konaly opravdu na jezerech, protože se jich účastnilo mnoho lodí, které by se do amfiteátru nevesly. Malá bitva by diváky nezajímala. Gladiátoři ani nejezdili jako žokejové na osedlaných nosorožcích, což se také ve filmu děje. Nosorožci ovšem v aréně být mohli. Stejně jako sloni, tygři nebo lvi.

Zvířata jsou samostatnou kapitolou. Používala se během zápasů a umírala po tisících. Na hrách při oslavě otevření Kolosea jich zemřelo údajně během pár dní deset tisíc. V důsledku odchytu zvířat byly vyhubeny

celé druhy v některých oblastech. V Núbii zmizeli hroši, v severní Africe sloni. Dá se třeba do starého Říma vystopovat lidská krutost ke zvířatům?

Římané se kvůli hrám skutečně někde přičinili o vyhubení zvířat. Lovy byly obrovské. Ve starověku klasický lov existoval. U Spartanů mohla být ulovená zvířata součástí ekonomického statusu – mohli se dohodnout, že dávky, které dávali do společné večeře, nahradí ulovenou zvěří. U Etrusků se objevují výjevy, kdy bojuje člověk proti psovi nebo býkovi. Zvíře mohlo být zabito i při rituálu či věštbě. Ale neexistovalo hromadné vybíjení pro zábavu. Nevím však, jestli lze nějak dát do spojitosti naše chování ke zvířatům a starý Řím. Už je to dávno. Přejde mi, že dnešní vztah ke zvířatům je rozrůzněný. Někdo je vnímá extrémně jako věci a jede je lovit do Afriky. Nebo jsou komodita v chovech. Ale je to individuální. Kdo má psy, jako já, může říct, že má radši zvířata než některé lidi.

V aréně se zabíjeli i sloni a v souvislosti s nimi se prý diváci jednou domáhali zastavení zápasu a jejich ušetření. O co přesně šlo? Pokud v poledne sledovali popravu upálením, tak je mrtvé zvíře asi moc nezasažlo. Nad čím se vlastně dojímalí?

Nad smrtí těch zvířat určitě ne. Byli dojatí z chování slonů určených na popravu – i když nevíme, zda je ten příběh zcela pravdivý. Inteligentní sloni po nějaké době pochopili, že zemřou. A několik z nich mělo údajně odmítnout v aréně bojovat a srdceryvně nařikali. Nárek byl tak silný, že diváci žádali jejich ušetření. Sloni byli skutečně odvedeni, ale téměř jistě byli popraveni někde potají. Maso bylo rozdáno chudině nebo hozeno do řeky.

Kruté hlediště

Nedávno našli archeologové ve Velké Británii starověkou dýku s rukojetí ve tvaru gladiátora. Podle nich šlo o konkrétního zápasníka, protože soška je levák, což bylo v Římě vzácné. Leváctví přinášelo smůlu. Vykopávka tak má dokládat, jak velké byly gladiátoři celebrity. Byli největší celebrity své doby?

Žádný začátečník. (Paul Mescal jako gladiátor Lucius ve filmu *Gladiátor II*)

Největší bych neřekl. Hodně jim konkurovali vozatajové. Cirkus určené pro vozatajské závody byly mnohonásobně větší než gladiátorské arény. Třeba Cirkus Maximus pojal až sto padesát tisíc diváků. Největší hvězdou byl pravděpodobně vozataj Diocles, který vydělával ohromné peníze. Byl jedním z nejbohatších sportovců dějin. V nějakých přepočtech bych ho přirovnal třeba k Ronaldovi. Hvězdami ale mohli být i koně vozatajů. Římané jim dávali jména, kupovali si jejich sošky. Koně měli stále ze zlata a slonoviny. Celebritami, v našem slova smyslu, byli hlavně ti, kdo prokazovali virtus.

Gladiátoři měli prý i fankluby. V *Gladiátorovi* je scéna, kdy zápasníci procházejí špalírem do Kolosea a lidé jim dávají ovoce a květiny. To je ten fanklub?

Fankluby skutečně existovaly. Byly propracovanější. Širší byly zejména u vozatajů. Každá stáj měla své barvy – zelení, modří, červení. Lidé fandili jedné z nich, sdružovali se kolem ní. Bylo to stejné, jako když se dnes chodí v Praze na Spartu či na Slavii. Často lidé fandili podle toho, kde bydleli. Jejich čtvrť stranila jedné stáji. Měli i své vchody do cirkus, aby se nestřetávali s ostatními a nemlátili se. Mezi gladiátory to nebylo tak ve velkém. Oblíbený byl třeba Celadus, který dokázal rozbušit dívčí srdce. Spíš se fanoušci rozdělovali podle štítů. Někdo fandil gladiátorovi s malým štítem, jiný s velkým.

Fanoušci se někde scházeli?

Mohli. Určitě existovala družina kolem císaře Commoda. I když byla specifická, protože jako císař představoval výjimku. Commodus gladiátory obdivoval a byl to jediný císař-gladiátor. Na rozdíl od svého otce Marka Aurelia, kterého vůbec nezajímali. Dokonce měl Commodus údajně zabít dva tisíce soupeřů. Jenže u něj je to sporné. Zprvu, kdo by se mu skutečně vzepřel. A zadruhé, do svých statistik počítal i lidi obsazené do zmíněných brutálních komediálních výstupů. Například když měl hrát Herakla, který zabíjel příšery, nechal posbírat v okolí Říma mrzáky bez rukou a nohou, jimž na pahýl namontovali nějaký provaz, který měl evokovat hada. Místo kamenů je vyzbrojili houbami na mytí a Commodus šel od jednoho k druhému a zabíjel bezbranné lidi.

Ve světle tohoto výjevu, co nám tedy vlastně říkají gladiátorské hry o starém Římě? Kromě toho, že to byl krutý svět a „kultura války, disciplíny a smrti“, slovy některých historiků.

Bezesporně to byla krutá doba. Máme zachycené dost děsivé výkřiky diváků: Zabíjejte lidi! Proč nenabíháš na meč? Proč vraždíš tak váhavě! Nebylo to nijak regulováno, naopak ve velkém podporováno. Dotklo se to jakési lidské podstaty. I dnes lidé holdují brutalitě, baví je zápasy MMA nebo se účastní on-line honů, kdy stisknou tlačítko a někde v Africe padne zvíře, které se tam pak nechá ležet. Víme, jaká zvěrstva se děla ve starověku i středověku, jaká nedávno ve Rwandě během občanské války. V Římě ta lidská podstata prostě vyvěřela maximálně na povrch. Lidé v hledišti neměli meze. Z nákrešů a vyobrazení reliéfů u Etrusků, kteří hodně hry ovlivnili, víme, že v ochozech třeba docházelo k sexuálními aktům ve velkém. Hlediště gladiátorských her bylo hodně fyzické, pudové. Hry sloužily jako Papinův hrnec k upouštění vzteku a agrese nahromaděných ve společnosti mezi chudými. Římské elity upouštěly páru, aby se to neobrátilo proti nim. Zejména pak v císařství, kdy neměli obyčejní lidé možnost participovat na politice a hry jim daly trochu šanci – naléhali na císaře, skandovali. Byla to pro ně prakticky jediná možnost nějaké spoluúčasti.

Co bylo hlavním důvodem konce gladiátorských her v pátém století našeho letopočtu? Křesťanství?

Společnost se měnila. Měnilo se náboženství a křesťané hry viděli jako nepřítele, protože mnoho křesťanů skončilo v aréně, bylo upáleno či ukřižováno. Řada křesťanských filozofů píše o hrách a o tom, jak jim lidé propadají, negativně. Jak křesťané získávali větší moc i prostřednictvím některých císařů, kteří jim stranili nebo kteří křesťanství rovnou přijali, jedna z prvních věcí, o níž usilovali, byl zákaz her. Atletických, olympijských i gladiátorských. ●